

MUZEOLÓGIA 2.0

SZIJÁRTÓ ZSOLT

Fejős Zoltán:

Új helyek, új metaforák

Közelítések a jelenkor múzeumi etnográfijához

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

425 oldal, 4800 Ft

(Studia Folkloristica et Ethnographica 67)

Frazon Zsófia (szerk.):

...NYITOTT MÚZEUM...

Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum

Kézikönyv

Szerzők: Foster Hannah Daisy, Frazon Zsófia,

Gadó Flóra, Hermann Veronika, Illés Péter,

Schleicher Vera, Szakács Eszter,

Toronyi Zsuzsanna, Wilhelm Gábor

Néprajzi Múzeum, Budapest, 2018. 599 oldal,

5900 Ft

„Ez a könyv a múzeum és a jelen viszonyának ama kérdésével foglalkozik, hogy a múzeumok miért és hogyan fordultak a jelenkor megörökítése felé.” (Fejős, 7. old.) – „A ...NYITOTT MÚZEUM ... kézikönyv a múzeumi jelenkutatás egy jelenségét, a részvételen és együttműködésen alapuló múzeumi munkát vizsgálja.” (Frazon, 7. old.)

Két, egymáshoz meglehetősen hasonló mondat két, egymást követő évben megjelent könyv bevezetőjéből: mindkettő tartalmaz egy idővonatkozást (a „jelen”) és egy intézménymegjelölést (a „múzeum”), de leginkább a kettő közötti feszültség teszi érdekes-

1 ■ Így járnak el általában a kézikönyvek, ehhez lásd: Friedrich Waidacher: *Az általános muzeológia kézikönyve. Meta-muzeológia, történeti muzeológia, elméleti muzeológia.* ELTE Művészettörténeti Intézet, Bp., 2011.

2 ■ Szerencsére az utóbbi években ezen a területen jelentős előremozdulás figyelhető meg: Ebli Gábor: *Az antropológizált múzeum: közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón.* Typotex, Bp., 2005.; Fejős Zoltán: *Tárgyfordítások: Néprajzi múzeumi tanulmányok.* Gondolat, Bp., 2005.; Frazon Zsófia: *Múzeum és kiállítás. Az újrajzolás terei.* Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Bp.–Pécs, 2011.; György Péter: *Az eltörölt hely – a Múzeum. A múzeumok átváltozása a hálózati kultúra korában.* New York, *Természet-történeti Múzeum – egy példa.* Magvető, Bp., 2003.; György Péter: *Múzeum, a tanuló-ház: múzeumelméleti esettanulmányok.* Szépművészeti Múzeum, Bp., 2013.

sé őket. Hiszen a múzeumot a múlt időhorizontjához szokás rendelni,¹ míg a jelen megörökítése más szakmák, intézmények feladata. Ám a fenti állítások mégis hangsúlyosan a jelen viszonylatában helyezik el a múzeumot: az egyik inkább általánosabban, egy fordulatot megörökítve, a másik már magától értetődő terminusként, a továbblépés útjait keresve. A két (véletlenül teljesen azonos méretű) kötet valószínűleg egymás mellett foglal majd helyet a múzeumügy aktuális történései iránt érdeklődő olvasók, a szakkönyvtárak és a magyarországi múzeumok kurrens kézikönyvekben nem éppen bővelkedő² polcain. Ám valószínűleg mégsem itt lesznek leginkább fellelhetők: vélhetően sűrűn forgatják majd őket egyetemi kurzusokra készülő hallgatók, kiállítások elemzésével foglalatalkodó kritikusok, a napi munkájukhoz távlatokat kereső muzeológusok.

A két kötetet ugyanis a hasonló kezdőmondaton és a közös finanszírozó intézményen (az OTKA) túl választott tárgyuk, a maguk elé tűzött feladatuk, ambíciójuk is összekapcsolja. Céljuk ugyanaz, a (főleg a társadalmi múzeumokban művelt) muzeológia feladatainak, lehetőségeinek újragondolása a nemzetközi tudományos és intézményi kontextus figyelembevételével, illetőleg a lehetséges magyarországi múzeumi gyakorlatok bemutatása, az ún. „jó praxisok” kiemelése és részletes elemzése. Az egyik kötet a kilencvenes évek közepétől nagyjából a 2010-es évek elejéig vázolja a fejleményeket. A másik pontosan ekkor veszi fel a fonalat, s rajzolja tovább az eseményeket, vezeti át egészen a mába a történéseket.

Összeköti a két könyvet szerzőik pozíciója is: nagy részük gyakorló muzeológus vagy kurátor, akik nem csupán elméleti érdeklődésből foglalkoznak a muzeológiai szakirodalommal. Olyan – zömével budapesti intézményekben dolgozó – szakemberek, akik komoly gyűjteménykezelési, kiállítás-létrehozói, esetleg intézményvezetői tapasztalatokkal rendelkeznek, azaz a terület (a „szcena”) alakítói. Noha a szerzők jó része ugyanahhoz a szervezethez tartozik, a Néprajzi Múzeum volt és jelenlegi munkatársa, ám perspektívájuk, intézményi beágyazottságuk

sokkal tágasabb. Ennek is köszönhető, hogy a két könyvet egymás után olvasva láthatóvá válik, mi történik a kortárs muzeológia egyik fontos területén, az etnográfiai (társadalmi) múzeumok környezetében egy olyan időszakban, amikor ezen intézmények társadalmi beágyazottsága alapvetően megváltozott, átalakult szerepfelfogásuk, módosultak a hozzájuk kapcsolódó fenntartói és társadalmi elvárások.³

Közös a kiindulópont és a vizsgált tárgyterület, ugyanakkor a téma feldolgozásához használt módszerek, az elméleti keretek, az eredmények és megjelenítésük módja jelentősen eltér. Az egyik kötet egyszerűs munká, felépítése a hagyományos monográfia-struktúrát követi, alapos történeti bevezetővel, a területek részletes bemutatásával, a jövő útjainak felvillantásával. A másik hangsúlyosan egy kutatócsoport által létrehozott kézikönyv (és egy hozzá kapcsolódó weboldal), amely valósággal tobzódik a műfaji sokszínűségben, szócikkektől esettanulmányokon keresztül az interjúkig sok minden megtalálható benne. A monográfia inkább összegez és lezár, a kézikönyv sokkal inkább megnyitni szeretne: lehetséges utakat, gondolkodási formákat, intézményi struktúrákat.

I. A MONOGRÁFIA

Fejős Zoltán etnográfus-muzeológus, 1997 és 2013 között a Néprajzi Múzeum főigazgatója, több emlékeztető kiállítás létrehozása is a nevéhez fűződik.⁴ Múzeumvezetőként jelentős intézményfejlesztési, -átalakítási tevékenysége a Néprajzi Múzeum feladatának, helyének és szerepének újradefiniálására irányult. Ez a tevékenység egyszerre volt elméletileg igényes, a kortárs muzeológiai gondolkodás legfontosabb irányzataival, tendenciáival együtt haladó és praxisorientált, a kutatás és az együttműködés új szervezeti kereteinek létrehozásával kísérletező. Ez utóbbi volt az általa kezdeményezett, a mai magyar társadalom jelenségeit, folyamatait múzeumi keretek között dokumentáló MaDok-program.⁵

A vaskos, 420 oldalas monográfia (csak a hivatkozott irodalomjegyzék 100 oldalt tesz ki!) ennek a bő másfél évtizednek a mérlege, egyfajta számvetés: „Amit megírtam, többé-kevésbé summája másfél évtized gyakorlati múzeumi munkájának, s idekapcsolódóan annak a szellemi tájékozódásnak, amely szükséges volt a munka folyamatos korrekciójához, valamint új utak keresésének, kijelölésének megalapozásához.” (8. old.) Ez a korszakkijelölés hangsúlyosan jelen van az egész könyvben, a gondolatmenet fontos szervező eleme.

A történet valahol a kilencvenes évek második felében kezdődik, amikor a múzeumok létmódja, társadalmi szerepe alapvetően megváltozott, ahogyan a társadalom is új viszonyt kezdett kialakítani a kultúrához és az időhöz. Ezt szokás „posztmodernnek”, a „nagy narratívák” eltűnésének, a jelenidejűség (prezentizmus) időszakának nevezni. A tárgyalt korszak végpontját már sokkal speciálisabban a magyar viszonyok határozzák meg. A 2010-es évek elejének intézményi átrendeződése, a megyei intézményfenntartó struktúra átalakulása, újfajta kiállítási praxisok térnyerése világosan jelezte a múzeumot környező világ átalakulását, amelyet még hangsúlyosabbá tett a társadalmi média előretörése és a részvétel kultúrájának általánossá válása. A könyv mindvégig visszatekintő, összegző és lezáró jellegű, egy olyan korszakot mutat be, amelyben – a szerző szerint – benne rejlett a szakmai megújulás, a múzeumi struktúra átalakításának lehetősége, de amelyről már legfeljebb csak múlt időben lehet beszélni.

A múzeum megújításának középpontjában a „ma”, a jelen áll, az a sürgető kérdés, mit kezdjenek a múzeumok a jellel, mit és hogyan gyűjtsenek a kortárs kultúra átláthatatlan komplexitásából, mit őrizzenek meg a jövő számára. Számtalan probléma rejtezik e látszatra egyszerű kérdés mögött: hogyan alakítja át a jelen (leginkább az érintett társadalmi csoportokkal közös kutatásra alapozott) vizsgálata a múzeum feladatkörét, hagyományos szerepfelfogását, miképpen változtatják meg a jelen tárgyai a gyűjtemények felépítését, s egyáltalán, milyen jövőt,

3 ■ Wilhelm Gábor: Az új muzeológia fogalmi és problémái. *Néprajzi Látóhatár*, 22 (2013), 2. szám, 8–29. old.

4 ■ A jelenkor muzeológiai feldolgozása szempontjából két jelentősebb kiállítást érdemes kiemelni. Az ezredfordulón az idő kulturális jelentőségével foglalkozó *Időképek* (2000. december 31–2001. december 31.) az újfajta Néprajzi Múzeum egyik programhirdető eseményének számított. A másik pedig a jelenkor egyik legfontosabb (nyers)anyagát feldolgozó, *műanyag* (2006. április 28–2007. február 4.) című kiállítás volt. További kiállítások Fejős Zoltán főigazgatói működése alatt: <http://archiv.neprajz.hu/kiallitasok.php?menu2=10>

5 ■ Erről bővebben lásd a könyv második fejezetét.

6 ■ Nicholas Thomas: The Museum as Method. *Museum Anthropology*, 33 (2010), 1. szám, 6–10. old.

7 ■ Bruno Latour: *Sohasem voltunk modernek*, Osiris-Gond, Bp., 1999; Where are the missing masses? Sociology of a few mundane artifacts. In: Wiebe Bijker – John Law (eds.): *Shaping technology / building society*. MIT Press, Cambridge, MA, 1992. 225–258. old. (<http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/50-MISSING-MASSES-GB.pdf>)

8 ■ Ugyanezt a kérdést veti fel a művészeti múzeumok kapcsán a neves kurátor, Claire Bishop nemrég magyarul is megjelent művében: Claire Bishop: *Radikális muzeológia, avagy mi a „kortárs” a kortárs művészeti múzeumokban?* Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2018.

9 ■ Paul Valéry: *Füzetek*. Európa, Bp., 1997. 216. old.

10 ■ François Hartog: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtápasztalat*. L'Harmattan, Bp., 2006.; Walter Benjamin: *A történelem fogalmáról*. In: uő: *Angelus novus*. Értekezések, kísérletek, bírálatok. Helikon, Bp., 1980.

jövőbeli társadalmat feltételezünk, amely számára a kortárs kultúra folyamatainak gondos dokumentálása hasznos, vagy legalább érdekes lehet – és még korántsem értünk a kérdések végére

Öt nagyobb – tudományos és intézményi – kontextus alkotja a kifejtés fontosabb koordinátáit. Ezek között vannak a későbbiekben részletesen tárgyalandó diszciplináris területek, például a tágran értelmezett kvalitatív társadalomkutatás (középpontban a mindennapi élet vizsgálatával foglalkozó néprajzzal, a hozzá kapcsolódó kultúraelméleti horizontokkal) és az anyagi kultúra kutatása (és ebben az összefüggésben a tárgyelméletek), ami a muzeológiai megismerés központi tematikáját jelenti, meghatározva az egyéb tudományos ismeretformáktól eltérően építkező, sajátos „múzeumi tudást”.⁶ A „múzeumi tudás” sajátosságát leginkább speciális helyi értéke jelöli ki: olyan alkalmazott jellegű ismereteket ölel fel, amelyek segítik – a kiállításokon keresztül – egy nagyobb nyilvánosság elérését. E speciális tudáskészlet másik fontos összetevője a tárgyakhoz fűződő elméleti és gyakorlati vonatkozásokban ragadható meg. A könyv több speciális tárgyelméletet is részletesen bemutat. Közülük Bruno Latour francia kutató tárgyelméletét (a „dolgok parlamentjét”)⁷ a múzeumi gyűjtemény egészének megragadása szempontjából alapvetően fontosnak tartja. Leginkább azért, mert jól szemlélteti a tárgyak (és a gyűjtemény) összetett szerepét: a kiállítások olyan hálózati csomópontok, ahol összekapcsolódnak a sokféle eredetű tárgyak, a hozzájuk tartozó kulturális történetek, a kutatók elképzelései, a tárgyak jelentőségét formáló társadalmi viszonyok.

Bizonyos intézményi adottságok is fontos szerepet játszanak a jelenkor múzeumi feldolgozásában, így a reflexió elkerülhetetlenül kiterjed a múzeumra is mint egy sajátos szervezeti formára, amely keretet kínál az ott zajló sokféle tevékenység – így a jelenkutatás – számára is. Legtágabb viszonyítási pontként pedig figyelembe kell venni a múzeum és a társadalom viszonyának átalakulását az ezredforduló táján. Ezt az egyre szorosabb kapcsolatot tematizálja a társadalmi múzeum fogalma, amely „abban az általános orientációban mutatkozik meg, ami érzékenységet, elkötelezettséget jelent a társadalom széles rétegeinek mindennapi élete, kultúrája, a folyamatos társadalmi változások, az új jelenségek, a jelenbeli aktuális társadalmi kérdések iránt. Vezérelve: a társadalomról, a társadalomnak.” (19. old.)

A jelenkor mint kutatási tematika (és mint tárgygyűjtési terület) több szempontból is felforgatta a múzeumok megszokott rendszerét. Mit jelent az, hogy egy tárgy, jelenség vagy folyamat „kortárs”?

Mi számít a „jelenhez” tartozónak?⁸ A jelen megragadásához és leírásához – jövőorientáció hiányában – a most, a jelenvalóság az alapvető időbeli keret, amely új fogalmakat, metaforarendszereket igényel. Új fogalomrendszert a könyv nem hoz ugyan létre, de felkínál már meglévő konceptualizációkat, hol Paul Valéry sűrű és metaforikus naplóbejegyzéseire fordul („érintkezés – helyreállítás – forma – megkülönböztetés”),⁹ hol történelemteoretikusok (Hartog, Benjamin) sokat hivatkozott tanulmányait¹⁰ idézi.

Fejős Zoltán a Néprajzi Múzeumban

Ha erre a kérdésre sikerült válaszolni, máris ott a következő: milyen kritériumok alapján szelektálunk a jelen „mély sokféleségéből” (Taylor)? Mi tekinthető fontosnak, megörökítésre, dokumentálásra érdemesnek, és mi efemer, átmeneti, lényegtelen? Mi kívánczik feltétlenül a múzeumba, mert fontos eseményekről tudósít, alapvető kulturális folyamatokat rögzít, és mi az, ami csak a jellegtelen és használhatatlan múzeumi tárgyak számát szaporítaná a raktárban porosodva? Azért sem egyszerű állást foglalni ebben a gyakori muzeológusi dilemmában, mert a relevanciáról nemcsak a jelenleg érvényes kritériumok szerint kell döntenet, hanem a jövő csak elképzelhető szempontrendszeréből kiindulva is.

Továbbá a múzeumban zajló jelenkorkutatások középpontjában jellemzően nem a gyűjteménygyarapítás, a szerzeményezés áll, hanem a tárgyakon túli világgal való foglalatatoskodás. A számos kutatási projekt, az érintett társadalmi csoportokkal közösen végzett feltáró-rögzítő dokumentáció gyakran jobb betekintést kínál a jelen folyamataiba, mint a kortárs világ efemer, legtöbbször iparilag létrehozott tucattárgyainak gyűjtése. Ráadásul a tárgyak mintha nem is tudnák megjeleníteni a jelenbeli létezőmódok sokaságát, segítségükkel nem ragadhatók meg a digitális hálózati tartalmak, a virtuális világ történései sem.

A felmerülő kérdések száma akkor sem csökken, ha kifejezetten a tárgyközpontú jelenkorkutatásokra, gyűjtésekre koncentrálnunk. Hiszen a jelenkor sokfélesége, a most előkerülő tárgyak nehezen redukálható komplexitása megkérdőjelezi a múzeum korábban bevett osztályozási rendszerét és a mögötte álló episztemológiát (például a ritkaságérték, az egyediség megítélésében). Ahogy a könyv Gottfried Korff német múzeumteoretikusra hivatkozva¹¹ bemutatja, a kilencvenes években válságba került a muzeológusi munkát sokáig meghatározó hagyományos gondolkodásmód (az „identitás-séma”), amely a folytonosságra épült, a kulturális tradíciók kontinuitását mutatta be és hozta létre. A jelenkorban nem létezik ez a folytonosság, az események, a kulturális folyamatok jellegzetesen mellérendelő szerkezetűek, s felmerül a kérdés, hogyan fordítható le mindez a múzeumi rendszer nyelvére. Hogyan változzék meg a múzeumi rendszer ahhoz, hogy megragadhasa a jelenkort? Azaz mit is jelent a jelenkor múzeumi etnográfiaja? Ezekre a kérdésekre próbál választ adni a könyv, mégpedig enciklopédikus módon.

Három, egymással szorosan összefüggő fejezet szól a múzeumi jelenkutatás magyarországi történetéről, középpontjában a szerző által svéd mintára¹² 2002/2003 fordulóján létrehozott MaDok-programmal.¹³ A program többéves története, intézménysülése, felfutása, majd a finanszírozással összefüggő külső körülményekre visszavezethető stagnálása lehetőséget kínál a szerzőnek arra, hogy bemutassa a jelenkorkutatás legfontosabb alapkérdéseit: a jelen meghatározásától a megfelelő módszerek kiválasztásán keresztül egészen az intézményi együttműködésig és a látogatókkal kialakítandó partnerségig.

A következő két fejezet arról szól, hogyan helyezhető el ez a jelenkorkutatói gyakorlat a 2000-es évektől folyamatosan átalakuló múzeumi környezetben. Melyek a digitális médiumok, a digitalizáció által támasztott kihívások, a tárgyakra vonatkozó kutatások új irányai, milyen következményekkel jár az örökségdiskurzus megélénkülése, miben áll az új kiállítási műfajok térnyerése? Nehezen fogható át az a terület, amelyet a szerző figyelmesen és alaposan végigpásztáz, a társadalmi múzeumok tevékenységi körének, problémáinak szinte minden szeletét érintve. Egyszerre mutatja be a kurrens szakirodalom legfontosabb állításait, támasztja alá az elméleteket különböző kiállítások elemzésével, miközben ténylegesen enciklopédikus igénnyel próbálja bemutatni a társadalmi múzeumok előtt álló legfontosabb feladatokat, lehetséges megoldásokat.

A RÉSZVÉTELI FORDULAT

A könyv utolsó fejezete foglalkozik az ún. részvételi fordulat¹⁴ jelentőségével a múzeumokban. A 36 oldalas, némileg heterogén összetételű szöveg konkrét példákön, esettanulmányokban mutatja be a participációs elv megjelenését és érvényesülését a különböző muzeológiai területeken. Ismerteti a kritikai álláspontokat, és megfogalmazza saját pozícióját. E fejezet elemzésével rekonstruálható a szerző és a kötet speciális látás- és megközelítésmódja, állásfoglalása.

A szerző sajátos munkamódszerét, széles körű szakirodalmi tájékozottságon és személyes tapasztalatokon alapuló látásmódját jellemzi, hogy minden esetben kontextualizálja (leginkább történetileg) az új fejleményeket. Így a participatív módszer muzeológiai megjelenése kapcsán felidézi az 1970-es évek francia múzeumi világát, azt a szakmai kontextust, amelyben már nagyon korán megfogalmazódott a „társadalmisított múzeum” (*ecomusée*) követelménye. A múzeumba bekerülő tárgyak, az ott összegyűjtött ismeretek mindannyiszor egy előzetes választás eredményeképpen alakulnak ki, s ezeket a döntéseket a participatív elv korai képviselői szerint a társadalom érintett csoportjaival együtt, közösen kell meghozni. Nem kevésbé fontosak a múzeumok körül létrejövő „önkéntes gyűjtőhálózatok”, amelyek tagjai – Magyarországon például a hatvanas évektől kezdve – „aktívan részt vettek a pusztulófélben lévő múlt emlékeinek megörökítésében, felkutatásában” (284. old.). Ez a történeti kontextualizálás nem csupán a muzeológiai tudás historizálása miatt érdekes, egy-egy új nézet (elméleti/módszertani) helyi értékének megítélésében is segít,

11 ■ Gottfried Korff: A néprajzi múzeum: a meghökkentés iskolája? *Néprajzi Értésítő*, 84 (2002), 9–19. old.

12 ■ Ez volt a Samdok, a svéd múzeumok által példamutatóan szervezett jelenkori dokumentációs munka. Erről lásd Szabó Mátyás: SAMDOK – a néprajzi jelenkutatás egy modellje Svédországban. *Ethnographia*, 95 (1984), 3. szám, 475–479. old.; Szabó Mátyás: A jelenkutatás svéd modellje. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Néprajzi Múzeum, Bp., 2003. 106–108. old.

13 ■ A programról: Fejős Zoltán: *MaDok: egy kollektív jelenkutatási program körvonalai és intézményi keretei*. In: uő (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*, 115–120. old.

14 ■ Erről bővebben: Claire Bishop (ed.): *Participation*. Whitechapel, London, 2006.; Mark Terkessidis: *Kollaboration*. Suhrkamp, Frankfurt/Main, 2015.

15 ■ Nina Simon: *The Participatory Museum*. Museum 2.0., Santa Cruz, CA, 2010.

16 ■ Szociális tárgyon olyan személyes, provokatív eszközt ért a szerző, amely interakcióra készíthető a látogatót.

17 ■ Pille Runnel – Pille Pruilmann-Vengerfeldt (eds.): *Democratizing the Museum. Reflections on Participatory Technologies*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2014.

ami különösen fontos egy ilyen divatos területen, ahol nagy sebességgel követik egymást a különböző, a részvétellel kapcsolatos új elméletek, osztályozások és projektek.

A fejezet kiindulópontja egy egyszerű kérdés: múzeumi környezetben hogyan vált fontossá a különböző társadalmi csoportokkal folytatott dialógus? Ez kínálja a téma tárgyalásának legáltalánosabb keretét, s egyben ez jellemzi a participációs elv megjelenésének kezdeti szakaszát.

Szemléletes példái azok a kisebb léptékű (főként városi hatókörű) francia, német, angol múzeumok, amelyek már viszonylag korán, a hetvenes évektől közös kutatási, gyűjtési tevékenységekbe fogtak különböző helyi társadalmi csoportokkal. (Ezek az intézmények lettek a későbbiekben a részvételen alapuló gyűjtés fő kezdeményezői.) A participációs módszer korán megjelent azokban a nagyvárosi múzeumokban is, amelyek a növekvő társadalmi diverzitással számot vetve különböző bevándorlói csoportokkal dolgoztak együtt, s megpróbálták tagjaikat segítségül hívni a nagyvárosi heterogenitás tapasztalatának rögzítéséhez, megörökítéséhez. Ugyanezt a módszert – ti. a társadalmi csoportokkal folytatott dialógust – vették át némileg módosított formában a

nagyobb múzeumok is, amelyek főként a társadalmi kapcsolataik (közönségkapcsolatok, a múzeumpedagógia területe) bővítésére használták a participációs elvet. Nem véletlen, hogy Nina Simon amerikai kurátor és muzeológus 2010-ben megjelent klasszikus könyvében¹⁵ a részvétel elvével megnyíló legfontosabb lehetőségnek azt tartja, hogy minél több együttműködési felület jöhet létre a múzeum és a közönsége között. Ez az elképzelés – amely a múzeumi funkcióknak csak egy meghatározott szeletére, a nézőkkel folytatott közös tevékenységekre koncent-

rál – kulcsszerepbe emelte a látogatót, a tevékenységét és az intézmény által biztosított tartalmakkal, az ún. „szociális tárgyakkal”¹⁶ kiépített kapcsolatát.

Ugyanakkor Fejős Zoltán a participáció elvének muzeológiai érvényesítésével kapcsolatban ennél többre törekedett. Igazából az a kérdés foglalkoztatja, „hogyan vajon a részvételi elv átvihető-e a múzeumi tevékenység más, »belső« szintjeire” (280. old.). Azaz a participáció koncepciója és gyakorlata képes-e elérni és mozgásba hozni a

múzeumi reprezentáció és tudás-előállítás alapvető folyamatait is, avagy „igazából csak »egyike a kommunikációs szerszámosláda eszközeinek?»” (uo.). És nem sok kétséget hagy a választ illetően: „ideális esetben a participáció egy-egy megújuló múzeum sarokköve” (uo.).

A feltevése alátámasztására példák sorozatában mutatja be azokat a külső és belső múzeumi részlegeket, amelyek mozgásba hozhatók és újragondolhatók az intézményi tevékenységkörök társadalmisításával. Így a (tárgy)gyűjtés területe (amellyel talán legtöbbször és legalaposabban foglalkozik a fejezet), a finanszírozás kérdései, a kurrens kiállítási és kutatási témák meghatározása ugyanúgy felépülhet részvételi elvek alapján, mint ahogyan a reprezentáció formáiba, módjaiba is beleszólásuk

lehet azoknak a csoportoknak, amelyek az adott projektben együtt dolgoznak a muzeológussal, a kurátorral. Természetesen az egyes területeken mást és mást jelent a részvétel, ennek tisztázásában segít az a modell, az ún. „demokratikus múzeum »participációs technológiáinak« elmélete”, amelyet észt muzeológusok¹⁷ fejlesztettek ki saját intézményük megújítására (281. old.). Ez a részvételi akciókutatás keretei között létrehozott modell megkülönbözteti a kulturális intézmények (így a múzeum) különböző funkcióit és ezekhez igazodva adja meg a participáció

A hónap műtárgya: Muszlim női kendő
Néprajzi Múzeum, 2015. november

A gyűjtés ideje: 2015. szeptember közepe,
helye: a magyar-szerb határvonal Ásotthalom közelében.

eltérő lehetőségeit (a részvétel minimalista és maximalista módját).

Különösen bírálatok tárgyalásakor fejleszti tovább ezt a modellt, s kapcsolja hozzá a jelenkutatási paradigmához. A participáció elvének használhatóságát firtató kritikák leginkább az autoritás problematikájára hivatkozva kérdőjelezik meg a múzeum társadalmasításának lehetőségét. Főleg azzal foglalkoznak, hogy ki, milyen felkészültséggel, milyen felhatalma-

Joó Emese, Frazon Zsófia

zással dönthet arról, mivel foglalkozzon a múzeum, mi legyen a kutatások fókusza, s leginkább: mi kerüljön a gyűjteménybe? Hiába a muzeológusok speciális ismeretei, a tárgyról, a társadalmi-kulturális folyamatokról való részletes, szakirodalmi tájékozódáson, kutatásokon alapuló, speciális tudása – érvelnek a kritikusok –, ha a részvételi fordulat következtében, a laikusok „nyomására” a múzeumi kiállításokon lépten-nyomon előtérbe kerülnek a banális események, az individuális történések (élettörténetek), a bombasztikus tárgyak. Mindez azzal a súlyos következménnyel járhat, hogy a múzeumok elveszítik autoritásukat és tudományos legitimitásukat, amely azon a vélekedésen alapult, hogy képesek a múlt hiteles képét, olvasatát létrehozni és a következő generációknak továbbadni.

A muzeológiai tudástermelést és a részvételi elvet némileg ideologikusan szembeállító dichotóm kép ismeretében (tudomány vagy amatőrizmus; deskriptív, elemző múzeumi munka vagy önfeltárási identitáskeresés) Fejős józanul a napi muzeológiai praxisból kiindulva érvel. Két metodológiai szint megkülönböztetésére tesz javaslatot. Egyrészt fontosnak tartja megkülönböztetni a muzeológiai tevékenységekben a partnerség különböző formáit, másrészt alapvető feladatnak látja a kutatás, a gyűjtés céljának kontex-

tuális meghatározását, mert „ha világosan definiáljuk a dokumentáció, a gyűjtés célját, tartalmi és szociális dimenzióit (»mélységét«, »kiterjedését«), valamint körülményeit, s ezeket hozzárendeljük a megörökített kulturális dokumentumokhoz (tárgyakhoz, információhoz), akkor kódoljuk a selekció kritériumait” (295. old.). A részvételi elv kontextualizálódik: mást jelent a múzeum különböző tevékenységi területein (funkcióiban), az autoritás problémájára pedig úgy kínál megoldást, hogy a múzeumi tudás előállítását diszkurzív folyamatnak tekinti, amely folyamatos reflexiót igényel az együttműködő szereplők között.

Összességében a participáció elve a könyv összefüggésében főleg azért fontos, mert felértékeli azt a társadalmi környezetet, amelyben a múzeum működik, azaz a „részvétel” jelenti az első lépést a jelenkor etnográfia felé vezető úton. Az új muzeológia itt vázolt rendszerében a participációs elv a további folyamatokat mozgásba hozó generátorként működik. Ki tudja billenteni a múzeumot hagyományos szerepéből (a muzeológusnak közel kell mennie a vizsgált közösséghez, illetőleg le kell mondania autoritása egy részéről), megváltoztatja a társadalom viszonyát a múzeumhoz (meghatározott csoportjai belülről ismerkednek meg a múzeum tevékenységével), és újradefiniálja a tárgyak szerepét a gyűjteményekben (a tárgy előtérbe helyezi és megerősíti a relációs, kapcsolatépítő és -fenntartó ontológiai funkciójukat).

A fejezet elolvasása után – talán éppen a műfaji sokszínűség következtében – az olvasó elbizonytalanodik: miről is volt szó ezen a 36, sűrűn tördelt oldalon? A múzeumok modernizációjának egyik legfontosabb, a jövőben megvalósítandó elvéről? A társadalmi múzeum történetének egy meghatározott korszakáról, néhány, a maga korában (a 2010-es évek kezdetén) előremutató, példaadó kezdeményezéséről? De miért és hogyan volnának érdekesek ezek az 5-6 éve létrehozott, mára már bezárt kiállítások, egykori koncepciók, most, 2018-ban? Hogyan lehet ezt a nagyon izgalmas és fontos tevékenységet a jelen körülményei között tovább folytatni, felhasználva e példásan dokumentált történet tanulságait? Mi e kérdések mostani relevanciája, hogyan képzelhető el jelenlegi tárgyalásuk?

Sajnos a könyv alapirányultságát meghatározó történeti, visszatekintő perspektíva nem nagyon kínál erre válaszokat. A probléma jelenbeli elhelyezését nehezíti a könyv műfaja is: nem új elveket megfogalmazó, programkínáló kiadvány, hanem egy lezárt korszakot bemutató, történeti munka. Ennek meg-

felelő a választott ábrázolásmód is, amelyre nehéz pontos jelzőt találni. Nevezhetjük óvatos mérlegre tételnek, a pro és kontra érvek figyelmes felsorolásának, latolgatásának. Emögött nem az új módszerektől, irányzatoktól való tartózkodás húzódik meg, éppen ellenkezőleg: a szerző mindvégig elkötelezett a múzeumi tevékenység mind nagyobb hányadának társadalmisítása mellett. Ugyanakkor megpróbálja gondosan felmérni, végül is miben áll az új participációs elvek hozadéka. Hogyan érvényesíthetők, miképpen tarthatók fenn ezek az elvek? A szerző alapállásából fakadóan a szövegre elsősorban nem a markáns állítások, perspektivikus megfogalmazások jellemzők, sokkal inkább az, ahogy véleményeket, nézeteket bemutat, mérlegre tesz. Ez azért is érdekes, mert koncepcionálisan, a jelenkorkutatási és a participációs elvek érvényesítésében a szerző kifejezetten radikális pozíciót foglal el.

A kötet kapcsán egy komoly kritikai észrevétel fogalmazható meg: nagyon hiányzott egy szerkesztő, aki a szerteágazó, különböző időszakokban keletkezett kéziratot jobban olvasható könyvvé formálta volna. Szerkesztő hiányában fel van adva a lecke az olvasónak. Egyrészt az eleve nagyon hosszú szövegbe számos kitérő, gondolati kacskaringó ékelődik be, noha a könyv állításai nélkülük is ugyanolyan jól megállnának a lábukon. Másrészt a kézirat műfaji heterogenitásával is kezdett volna valamit: a szöveg ugyanis hol olyan, mint egy külföldi tanulmányútról készített, alapos és éles szemű beszámoló, más hol inkább szakirodalmi ismertetőként hat. Végül egyes bekezdések leginkább egy országos muzeológus-továbbképzésen elmondott – a jó gyakorlatokat és a veszélyeket egyaránt bemutató, szakmai továbblépésre felhívó – előadásra emlékeztetnek.

A szerkesztés elmaradásának betudható problémák jelentkeznek a gondolatmenet alátámasztó példák kapcsán is. Egy részük a saját intézményvezetői, kutatói hálózatépítői, kurátori praxisból származik, és szépen belesimul az érvelésbe, sokszor önreflexív módon, kritikusan értelmezve a saját tevékenységet. A példák másik része –különösen a részvétellel kapcsolatban – esetlegesnek tűnik: nem nagyon látható, miért éppen ezek a múzeumok és kiállítások kerültek elemzésre. Az olvasónak néha olyan érzése támad, mintha egy jól sikerült webböngészéssel előkerülő esetek értő – és lelkes – bemutatásával találkozna, amelyek azonban megbontják és terjengőssé teszik a gondolatmenetet.

II. A KÉZIKÖNYV

A 32 szerzői ív terjedelmű *Kézikönyv a Mai tárgyak, mai emberek, társadalmi múzeumok. Út a részvételen és együttműködésen alapuló múzeumok felé – módszertani alap kutatás* című OTKA projekt keretében készült 2014–2018-ban. A szerkesztő etnográfus-muzeológus, a Néprajzi Múzeum munkatársa.

A kutatás csaknem ugyanazon a muzeológiai területen zajlott, mint Fejős Zoltáné. Időközben, egy fél évtized múltán, a múzeumi intézményrendszer és a társadalmi környezete közötti kapcsolat kérdésköre a muzeológia legalapvetőbb sűrűsödési pontjává vált. Ezt állítja a kötet is a középpontba a részvétel és az együttműködés fogalmával. Itt is fontos téma a múzeumok jelenkorra irányultsága, a kortárs világ és a múzeumok viszonya, s ennek fényében társadalmi-kulturális szerepük újragondolása.

A könyv ambíciója ennek a társadalmi dimenziót és a jelenre vonatkozást a középpontba állító szemléletnek az elterjesztése a hazai muzeológiában. A fehér borítójú kézikönyv mintha valóban „tabula rasát” szeretne teremteni a társadalmi múzeumok számára. Fő kérdése: Hogyan dolgozható ki az újfajta, részvételen és együttműködésen alapuló, jelenkor-irányultságú muzeológia feltételrendszere, s az majd hogyan érvényesíthető a múzeumi praxisban? Ennek érdekében igyekezik a múzeummal foglalkozó kortárs kutatásokat elméletileg és módszertanilag is integrálni az intézmények gyakorlatába azzal, hogy újfajta módszertani-fogalmi eszközkészletet javasol bevezetésre. Már a feladat meghatározása erőteljes kritikai attitűdöt jelez, miközben a szerzők azért egyensúlyt próbálnak találni a látszólag ellentétes irányú folyamatok között. Így a múzeumi praxis mint kiindulópont és a rá vonatkozó elméleti reflexió kettőssége újra meg újra szóba kerül:

„A kézikönyv legfontosabb kérdése, hogy a mindennapi múzeumi praxis ismerete és kritikai gyakorlata nélkül vajon létrehozható-e adekvát módszertan. A kézikönyv válasza erre, hogy nem nagyon.” (7. old.)

Ebből két strukturális jegy adódik: Egyrészt a módszertani alapvetés megalkotása a múzeumi közegben dolgozó szakemberek kompetenciáját igényli. Másrészt a praxis hangsúlyosan középponti szerepe körül strukturálódó könyv szerzői olyan „kritikai kurátori szövegek” – valójában egy (elméleti) nyelv – létrehozására törekcsenek, amelyekben reflektálhatók és analitikus részletességgel bemutatathatók a múzeum intézményében és praxisában zajló alkotófolyamatok és belső mechanizmusok. Ezt szolgálják az esettanulmányok.¹⁸

18 ■ Ezzel folytatja a kutatásvezető Frazon Zsófia a könyvben (*Múzeum és kiállítás*) megkezdett utat.

A JELENKORKUTATÁS

A könyv négy, sokszorosan egymásra épülő-utaló részre bomlik: némileg szokatlanul, rögtön az elején egy 31 oldalas, a kötet legfontosabb fogalmait tartalmazó tárgymutató (ez a „fogalmi háló”) található. Ez nemcsak felidéz az intézményi környezet egyik legfontosabb jellemzőjét, ami a „tezauszokra épülő múzeumi/gyűjteményi munka” (11. old.), hanem rögtön meg is teremti azt a kognitív-nyelvi univerzumot, amelyen belül a továbbiakban a fogalmi rendszerező munka folyik. Másrészt az előfordulások feltüntető tárgymutató vizuálisan is kiemeli a gondolatrendszer legfontosabb sűrűsödési pontjait, leggyakrabban használt kulcscategóriáit.

A második részben található 20 szócikk a bevezetni kívánt „új muzeológia” legfontosabb fogalmait magyarázza el. A szócikkek felépítése többnyire hasonló, egy rövid felvezető összefoglalás (afféle *lead*) után a következők a két részből – az általános, illetve a speciális múzeumi kontextusra fókuszáló bemutatásból – álló főszöveg. Ebbe ékelődnek be egy-egy problémához kapcsolódóan – tipográfiai-
lag is elkülönítve – más szerzők rövid, pár mondatos kommentárjai. Ezután jön a felhasznált szakirodalom listája és pár üres oldal az olvasó megjegyzései számára. A szócikkek egy része kifejezetten a részvételen/együttműködésen alapuló muzeológiai munkához kapcsolódik elméleti fejtegetésekkel (a részvétetről, az együttműködésről, a kollaboratív etnográfáról stb.) vagy a gyakorlati vonatkozások bemutatásával (tematikus múzeumi gyűjtőkampányok, a „kommentármuzeológia” stb.), másik részük sokkal lazábban (a résztvevő megfigyelés módszere, a „terep” fogalma). A *részvétel/együttműködés* szócikk a szerzők közös műve, amely ennél fogva szakmai állásfoglalásuknak tekinthető.

A harmadik részben esettanulmányok – vagy ahogyan a bevezetés fogalmaz: „kritikai kurátori szövegek” – olvashatók a szerzők által megvalósított kiállításokról. A tanulmányok a praxis viszonyaiban

mutatják fel a szócikkekben kognitív-fogalmi szinten kifejtett elveket és azokat a lehetőségeket és problémákat, amelyekbe a múzeumok munkatársai beleütköznek ezen elvek intézményi alkalmazása közben. Ez a fejezet egyben sajátos műfaji kísérlet, hiszen Magyarországon még nem igazán vert gyökeret a kiállításkritika műfaja, amely reflektál a múzeumi alkotófolyamat belső mechanizmusaira, egymásra vonatkoztatva a gyakorlati tevékenységet és az elméleti ismereteket.

A negyedik részben kilenc interjú olvasható muzeológusokkal, kutatókkal, kurátorokkal (Bujdosó Attila, László Zsófia, Menesi Attila és Orbán György, Romsics Imre, Simonovics Ildikó, Soós Borbála, Szijártó Zsolt, Timár Katalin, Trapp Dominika), akik korábban olyan kiállítási projektekkal próbálkoztak, amelyek részvételi elveken alapultak, megteremtették az együttműködést különböző társadalmi csoportokkal. Az interjúk nemcsak hírt adnak érdekes kezdeményezésekről és szakmai előzményekről, hanem más típusú elméleti háttérüknél és kiindulópontjuknál fogva sokféle nyelv- és fogalomhasználatot dokumen-

tálnak, ezzel is árnyalva a *Kézikönyv* előző fejezeteiben megfogalmazott elveket.

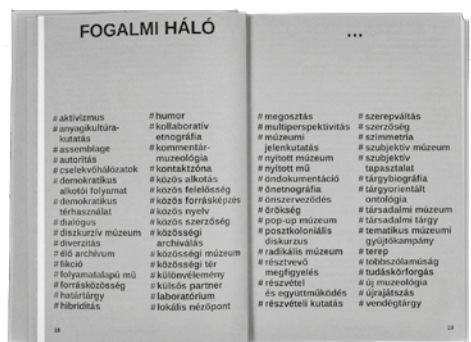
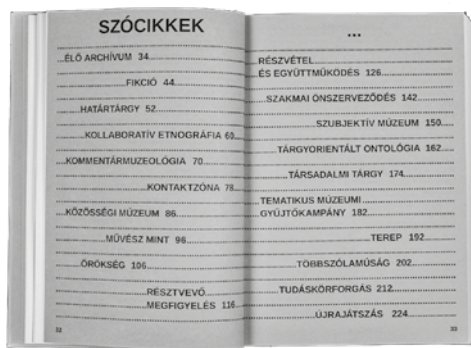
A *Kézikönyv* egészét áthatja a nyelvformálás, sőt a nyelvteremtés, egy saját „szótörténeti tár”¹⁹ létrehozásának szándéka. Választott előképét, a *transzit.hu* koordinálásában megvalósított kurátori szótárt²⁰ követve egy nyitott, fejleszhető formát (fogalomtár) próbált létrehozni, amely – miközben normaképző jellege is van – alkalmazkodni tud egy gyorsan változó terület szükségleteihez. A szótár mint forma jól

19 ■ A *Kézikönyv* inspirációs forrásként Nadas Péter egy interjújára hivatkozik 2017-ből: <https://24.hu/kultura/2017/12/24/nadas-peter-a-hullabuzt-mar-nem-erzem-mert-elnyomja-a-benzingoz/>

20 ■ Szakács Eszter (szerk.): *Curatorial Dictionary – A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*. <http://transzit.org/curatorialdictionary/>

21 ■ Szijártó Zsolt: A részvétellel kapcsolatos művészeti projektek alapkoordinátái. *Balkon*, 24 (2017), 11–12. szám, 4–11. old.

22 ■ Eileen Hooper-Greenhill: *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. Routledge, London, 1992.

illeszkedik a szerzők legfontosabb céljához, a kritikai muzeológiai tudás bővítéséhez, a jelenlegi képzés hiányosságainak leküzdéséhez. A *Kézikönyv* mindegyik oldala – a folyó szöveget megszakító megjegyzések, kommentárok, kiemelések segítségével is – azt hangsúlyozza, hogy a szerzők nem végérvényes definíciókat kívánnak közreadni, inkább meghívnak a közös munkához, amellyel bővíteni, módosítani és továbbgondolni lehet az alapszótárat.

A RÉSZVÉTELI FORDULAT

A „részvétel” és az „együtműködés” ebben a kézikönyvben a múzeumi jelenkutatás és az újfajta muzeológiai munka központi alapelvei, körük szerveződik a szerzőgárda egész tevékenysége. Két érvet hoznak fel mellettük. Általánossá vált a „részvétel kultúrája”, a participációs elv a társadalom mind több területére kiterjed, így a múzeumi világot is egyre inkább meghatározza. Legálább ennyire fontos ösztönző erő a múzeum növekvő társadalmi szerepvállalása, amelyet nemcsak a fenntartó állam követel meg, hanem a különböző lokális, civil szervezetek is intenzíven keresik a kapcsolatot a kiállító intézményekkel.

A participációs elv alapján a szerzők olyan új múzeumi gyakorlat kialakítására törekcszenek, amely kevésbé gyűjteményközpontú, nyitottabb az együttműködésre a tudományos életen kívüli aktorokkal és a muzeológusi munka részének tekinti a kritikai magatartást és a folyamatos önreflexiót. Így válik a kézikönyv egyik főszereplőjévé az a „múzeumhasználó”, aki aktívan keresi a kapcsolatot az intézménnyel, kreatív és kritikusan szemléli a múzeum falai között zajló folyamatokat.

Fontos tisztázni, mit értenek ezeken a nagyon szétartott fogalmakon: kirajzolódik-e a szerzők saját képe erről a területről, azon túl, hogy alaposan bemutatják kurrens szakirodalmát és példákat, elemzéseket ismertetnek ezen új gyakorlatokról. Erre leginkább a *részvétellegyütműködés* és a többi, tematikailag kapcsolódó szócikk vizsgálatával lehet válaszolni. Több hasonlóság, de talán még több eltérés figyelhető meg az előző könyvben tárgyalt részvételfejezet felfogásához képest. Közös a kiindulópont, az a feltevés, hogy e sokszor egymásba mosódó fogalmak megjelenése egy olyan változásra utal, amely alapjaiban formálta át a múzeumi mező egész rendszerét, nevezetesen a múzeumhasználók, vagy ahogyan a *Kézikönyv* fogal-

maz, a „forrásközösségek” és a múzeum kapcsolatának komolyan vétele. Közös a referenciapontok, noha itt már található hangúlybeli eltérések – így például a *Kézikönyv*ben markánsabban vannak jelen a művészeti diskurzus elemei, hiszen a kortárs képzőművészetben a „részvétel” fogalma a hatvanas évek óta alapvető átalakulást indított el.²¹ Ugyancsak érdekes, hogy a *Kézikönyv* fontos előképként tartja számon a hetvenes évek latin-amerikai múzeumait, amelyek mint alapvetően a közösség szolgálatában álló intézmények a társadalmi tevékenységek egyik központjaként működnek.

Számos új fogalom („kontakt-zóna”, „határtárgy”, „társadalmi tárgy”) tematizálja a különböző csoportok együttműködését, a kapcsolatteremtést az eltérő ismeretekkel rendelkező csoportok között. Több szócikkben is fontos szempontként merül fel, hogy az együttműködés, a társadalmi csoportok közötti megértés keresése a társadalmi kommunikációban nem jelent konszenzuskényszert, mivel az együttműködéshez többnyire az eltérő szemléletek felmutatása, egymás mellé rendelése és a lazább koordináció is elegendő.

A „részvételnek” a *Kézikönyv*ben használt fogalmába beletartozik az intézménykritika is. Főleg a nagy nemzeti múzeumok kapcsán vetődik fel, hogy autoritásuk elismertetésének igénye a képviselői demokrácia működési logikájára vezethető vissza: mindenkit képviselni szeretnének, de a „másokról” beszélve mindvégig egy meghatározott nyelvet használnak. Ezekkel szemben a bázisdemokratikus (és nem képviselői) alapon szerveződő csoportok inkább meg tudják teremteni a tényleges részvétel lehetőségét. A *Kézikönyv* szerzői olyan intézményekkel rokonszenveznek, amelyek megkérdőjelezik a nagy narratívákat, a múzeum autoritását, többszólamúak és vállaltan fragmentáltak és plurálisak. A „poszt-múzeum”²² kis léptékű intézmény, mint általában a helyi közösségi múzeumok, és folyamatosan keresi a kapcsolatot az aktív résztvevőkkel, a bázisdemokratikus kezdeményezésekkel.

Mintha ez a bázisdemokratikus szervezeti forma jelenne meg a *Kézikönyv* létrehozása során kialakított stratégiában is, amely nemcsak beszél a részvételről, hanem meg is valósítja. Ez a sokszerzős munka nem egymás mellé helyezett tudományos közlemények gyűjteménye, hanem egy előzetesen létrehozott,

többszörösen reflektált struktúra módszeres tartalmi „feltöltésének”, kidolgozásának, az együttes munkának és a közös tudományos aktivitásnak az eredménye. Így a részvétel és az együttműködés nem csupán a kutatás legfontosabb tárgyterülete, hanem a kutatócsoport legfontosabb módszertani elve és gyakorlata is.

Mit is jelent a részvétel és együttműködés mint egy sajátos társadalomtudományos (muzeológiai) kutatási módszer? A *Kézikönyv* megalkotóinak kollektív és diszkurzív munkamódszere nem csupán erős intellektuális kohéziót teremtett a csoport tagjai között, hanem egy (szabadon módosítható) problémamegoldó mintát is kínál általában a szakemberek, a muzeológusok számára.

A szerzők figyeltek arra, hogy a kutatás és a kötet létrehozása közös intellektuális, tudás-előállító tevékenység legyen: együtt rendeztek tanulmányi jellegű, a kézikönyv témájához szorosan kapcsolódó kiállításokat, vettek részt tanulmányutakon, konferenciákon, szerveztek közös együttléteket. Többféle módszerrel kísérleteztek a tudás előállítása és megosztása területén is: így váltak hangsúlyossá az egyes témák köré szervezett műhelyviták, amelyeken külső szakértők is részt vettek. A „diszkurzív írás”, azaz a szöveg-előállítás folyamatszerűsége és közössége, a „figyelem radikalitása (Bishop) s a közös felelősségvállalás módszertani szerszámosládájuk alapvető kellékei.

A diszkurzív írás folyamatában az egyes szerzők szövegeiből a kutatótársak hozzájuk fűzött kritikus kommentárjai alapján újraírt szövegek jönnek létre.²³ Az együttműködés ebben az esetben folyamatos egyeztetést igényel. Mivel például az egyes szócikkek kommentárok, reflexiók, újraírások sokszoros hálózatában keringve jönnek létre, az együttműködés ezen láncolatában a szövegek autonóm szerzőiségét valamifajta kollektív szerzőiség váltja föl.

Mind a kutatást záró kötet, mind az oda vezető út során a szerzők arra törekedtek, hogy megőrizzék a tudást előállító folyamat nyitottságát és ne csorbuljon a csoporttagok között aktív részvételi igénye, megőrződjön a dialógus, és a bázisdemokratikus döntéshozatalt ne torzítsák vagy akadályozzák a különböző intézményi hierarchiák, autoritások.

A közös kutatás eredményeinek megfogalmazása, végső eredménye a *Kézikönyv* és a hozzá kapcsolódó weblap. Jól végiggondolt és szellemes formai megoldásai (az olvasó számára felkínált szövegkihúzó, a kommentárokhoz üresen hagyott lapok) ugyanúgy aktív befogadásra buzdítanak, mint a dinamikus bővíthető weboldal.

A választott műfajjal függ össze, hogy nem tudni, hogyan kell olvasni ezt a könyvet. Lineárisan, ahogyan az interjúk és az esettanulmányok sugallják? A szócikkeknél ez nem működik: a folyamatos olvasást néha ismétlődő részek, vissza-visszatérő irodalmi hivatkozások és gondolatok nehezítik. Vagy használjuk úgy, mint egy szótárat, az együttműködésre/részvételre épülő új muzeológia kézikönyvét, ahogyan az első két nagyobb egység sugallja? Hogy e kiadványt valóban az új muzeológiai kézikönyveként lehessen forgatni, ahhoz viszont nem hűsz, hanem jóval több szócikkre volna szükség.

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar muzeológia területén megjelent két kötet – egy zárt és egy nyitott mű – sajátos dialógust folytat egymással. Egy zárt és egy nyitott mű. Az egyik inkább a múlt egy lezárt korszakához tartozónak látja a múzeumi jelenkutatás lehetőségét; a másik befejezetlen projektként fogja fel a jelen kutatását. Az egyik egyszerűs mű, a másik egy csapatmunka gyümölcset, amelyet a jövőben kell megvalósítani. Az egyik kötet kifejezetten „egyszerűs”, a másik csapatmunka eredménye, ahol a szöveg létrehozása együtt járt egy alulról építkező szakmai közösség megteremtésével is.

Ugyanakkor részben közös a szakirodalmi-intellektuális horizont, és a szakmai múlt, az intézményi szocializáció is összekapcsolja a szerzőgárdát. Közös a társadalmi múzeum, a jelenorientált muzeológia szakmai megújításának, modernizálásának vágya is. Az meg különösen szerencsés, ha a szakmai modernizáció vágya egymástól ennyire eltérő műfajú és alapállású könyvekben fogalmazódik meg. □

23 ■ Ezért is lesz egy fontos fogalom a *Kézikönyv*ben a „kommentármuzeológia”.